

Anna Kaniewska

Archiwum Państwowe w Łodzi

 ORCID ID: 0009-0003-5201-6231

OBLICZA WOJNY

TOM 11 • SPOŁECZNE SKUTKI WOJEN

ŁÓDŹ 2024 • ISBN 978-83-8331-661-1 • s. 145–165

<https://doi.org/10.18778/8331-662-8.07>

POMOC SPOŁECZEŃSTWA DLA ŻOŁNIERZA POLSKIEGO W OKRESIE WOJNY POLSKO-BOLSZEWICKIEJ W ŚWIETLE LOKALNEJ PRASY ORAZ WYBRANYCH MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH Z ZASOBU ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W ŁODZI

Streszczenie. Organizowanie pomocy dla żołnierzy walczących na froncie wojennym należało do jednych z ważniejszych inicjatyw leżących po stronie społeczeństwa, w szczególności grup i środowisk bezpośrednio niezaangażowanych oraz niebiorących udziału w działaniach zbrojnych. Przedmiotem niniejszego referatu jest przedstawienie i przybliżenie wybranych aspektów dotyczących tejże działalności, podejmowanej na terenie Łodzi w okresie wojny Polskiej z Rosją bolszewicką. Wśród aktywnie działających organizacji udzielających wielokierunkowej i wieloaspektowej pomocy dla polskiego żołnierza znalazły się: Towarzystwo Pomocy dla Żołnierza Polskiego, Polski Biały Krzyż, Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża, Oddział Miejskowy w Łodzi, Resursa Rzemieślnicza w Łodzi. Równie prężne działania stały się udziałem mniejszych organizacji, kół i stowarzyszeń, jak chociażby Narodowej Organizacji Kobiet czy Koła Akademickich. Cenny materiał źródłowy stanowiła w tym zakresie prasa, z której zaczerpnięto wzmianki i zawiadomienia pojawiające się regularnie w zamieszczanych komunikatach. Wśród wykorzystanych tytułów prasowych znalazły się: „Echo Łódzkie”, „Kurier Łódzki”, „Rozwój”, „Straż Polska”. Bazę źródłową uzupełniono o informacje z materiałów archiwalnych przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi, w szczególności z druków ulotnych oraz korespondencji prowadzonej przez władze miasta oraz instytucje dobroczynne.

Słowa kluczowe: wojna polsko-bolszewicka, pomoc społeczna, organizacje społeczne, organizacje dobroczynne, konflikt zbrojny, prasa łódzka

Konflikt zbrojny Polski z Rosją bolszewicką toczący się w latach 1919–1921 należał do największych wyzwań militarnych nowo odrodzonego państwa polskiego. W prowadzonej kampanii wojennej, jak i w bitwie warszawskiej,

znaczący udział miała również społeczność Łodzi. Na front wyruszyły związane z miastem formacje wojskowe: 28 i 31 Pułk Strzelców Kaniowskich oraz 4 Pułk Artylerii Ciężkiej i 10 Kaniowski Pułk Artylerii Polowej. To właśnie dla nich w szczególności organizowana była wielokierunkowa pomoc, będąca inicjatywą szeregu organizacji i towarzystw działających w tym czasie w Łodzi. Wśród najbardziej aktywnych znalazły się m.in.: Towarzystwo Pomocy dla Żołnierza Polskiego, Polski Biały Krzyż, Koło Polek w Łodzi, Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża, Oddział Miejscowy w Łodzi czy Resursa Rzemieślnicza w Łodzi. Działania ich nie byłyby możliwe bez konkretnego odzewu i zaangażowania mieszkańców Łodzi, którzy bardzo aktywnie reagowali na kierowane apele i prośby o wsparcie. Inicjatywy społeczne miały na celu zebranie funduszy zarówno na wyposażenie żołnierza w niezbędne rzeczy na froncie (odzież, bielizna, żywność, produkty opatrunkowe, książki, prasa, papierosy), jak również organizację odczytów, wieców, kantyn na froncie oraz punktów sanitarno-odżywczych na dworcach. W mieście cyklicznie ogłaszano zbiórki, kwesty oraz loterie, z których dochód przeznaczany był w całości dla walczących, na zaspokojenie ich stale rosnących potrzeb. Wsparcie płynęło zarówno od zwykłych obywateli, jak również od konkretnych środowisk, w tym akademickich, szkolnych czy wybranych grup zawodowych.

Towarzystwo Pomocy dla Żołnierza Polskiego

Już 15 lutego 1919 r. rozpoczęły się zapisy do Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego, w lokalu miejscowej Rady Opiekuńczej przy ul. Piotrkowskiej 96, w gmachu Simensa. Podczas spotkania przedstawiono podstawowe cele, założenia i zadania Towarzystwa, któremu przyświecała nadrzędna idea – utworzenia jednej, wspólnej i zjednoczonej akcji w celu niesienia skutecznej pomocy żołnierzowi polskiemu¹. Uczestniczących w zebraniu 135 członków na przewodniczącego wybrało prezesa Sądu Okręgowego w Łodzi, Kazimierza Rossmanna.

W myśl przyjętej ustawy podstawowe zadanie Towarzystwa polegało na udzielaniu pomocy żołnierzowi polskiemu zarówno w czasie wojny, jak i w czasie

¹ *Towarzystwo Pomocy dla Żołnierza Polskiego*, „Rozwój” 1919, nr 45, s. 3.

pokoju oraz dążeniu do zjednoczenia i skoordynowania działalności wszystkich już istniejących w tym zakresie instytucji i organizacji.

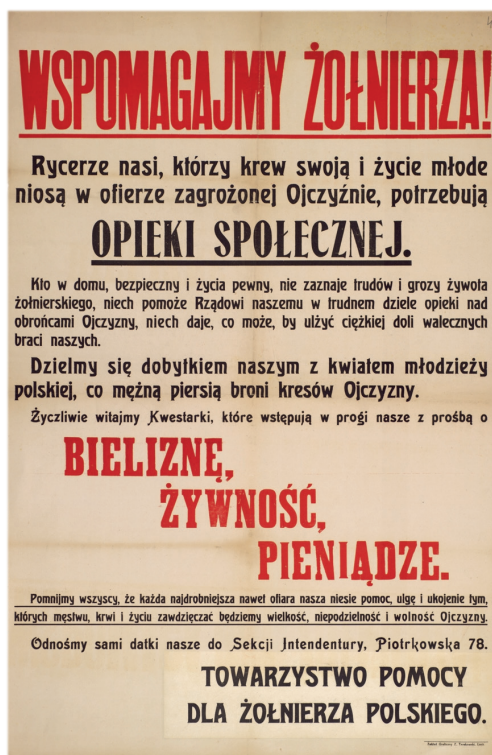
Pomoc polegać miała na dostarczaniu i urządzaniu mieszkań w miejscach stałego lub chwilowego postoju żołnierza, organizowaniu i zapewnieniu żywności lub też sprzedaży jej po niższych cenach, dostarczaniu odzieży i bielizny, organizowaniu opieki sanitarnej. Ponadto służyła zapewnianiu właściwych rozrywek, do których zaliczano organizowanie popularnych odczytów, wykładów, przedstawień teatralnych. Dostęp do nich miał być darmowy bądź po obniżonej cenie. Działalność swoją Towarzystwo rozwijać miało w ścisłym porozumieniu z władzami wojskowymi oraz za ich pozwoleniem. Obejmować ona miała całe państwo polskie. Główna siedziba Towarzystwa i centrum jego działalności znajdowało się w Warszawie². Statut przewidywał możliwość fuzji z już istniejącymi organizacjami, z zachowaniem autonomii dla tych ostatnich. Z czasem planowano rozszerzyć pomoc również na jeńców wojennych. Zasoby finansowe oddziału łódzkiego w momencie jego powstawania wynosiły 10 000 mk. kapitału. W wyniku odbytego w dniu 21 lutego 1919 r. spotkania organizacyjnego sekcji sanitarnej postanowiono utworzyć pięć podsekcji: szpitalną, transportową, intendencką, przygotowawczą, organizacyjną, oddziałów lotnych³. Jej działania polegały na kierowaniu apeli między innymi do właścicieli aptek i składów aptecznych o składanie z posiadanego asortymentu ofiar rzeczowych, w tym podstawowych środków opatrunkowych i chirurgicznych.

Ze względu na dynamiczny rozwój sytuacji panującej na froncie i nieustający brak tego typu materiałów szczególnie dbano o ich pozyskiwanie. Najbardziej pożądane były środki opatrunkowe, bandaże, gazy, wata, jodyna, spirytus, chinina. Ponadto regularnie organizowano kwesty, podczas których darczyńcy przekazywali obuwie, odzież, bieliznę. Towarzystwo Pomocy dla Żołnierza Polskiego otrzymywało również wiele hojnych ofiar pieniężnych. Przykładem służyć może chociażby kwota przekazana przez Sejmik powiatu łódzkiego, który – przychylając się do prośby Towarzystwa – przeznaczył na jego działalność 10% od sum pozyskanych z likwidacji dawnego okręgu łódzkiego⁴.

² *Ibidem*.

³ *Z tow. pomocy dla żołnierza polskiego*, „Rozwój” 1919, nr 53, s. 3.

⁴ *Hojna ofiara*, „Rozwój” 1919, nr 60, s. 3.

Ryc. 1. Apel Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego skierowany do obywateli miasta o zaangażowanie się w zbiórkę darów dla walczących na froncie żołnierzy (źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15041)

W ten sposób udało się zasilić fundusze na rzecz pomocy dla żołnierza o znaczną kwotę w wysokości blisko 100 000 marek, zaś 50 000 marek miało zostać wydatkowane na patronat nad rekrutem. Postanowiono również nabyć wille pod miastem, z przeznaczeniem na główną wygraną w planowanej wielkiej loterii⁵. Wybór nie był przypadkowy. Chodziło o znalezienie odpowiedniego terenu, który swoją okazałością i atrakcyjnością byłby wystarczającą zachętą do udziału w loterii. Ostatecznie wybrano okazały teren wraz z piękną murowaną, piętrową willą o wartości 100 000 marek, położoną w Langówku, w gminie Radogoszcz⁶.

⁵ *Kronika. Z tow. pomocy dla żołnierza polskiego*, „Rozwój” 1919, nr 60, s. 2.

⁶ P. WAINGERTNER, *W obliczu wojny. Postawa społeczeństwa Łodzi wobec konfliktu polsko-sowieckiego (1919–1921) w świetle lokalnych dzienników – „Rozwoju” i „Głosu Polski”*, [w:] *Łódź i łódzianie wobec wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, red. W. JARNO, P. WAINGERTNER, Łódź 2020.

Ryc. 2. Plakat informujący o loterii na rzecz Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego, zorganizowanej w maju 1919 r., w której główną wygraną była murowana, piętrowa willa o wartości 100 000 marek polskich, położona w Langówku w gminie Radogoszcz (źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15040)

Obiekt ten, z ogrodem i zabudowaniami gospodarczymi, posiadał elektryczne oświetlenie, był również wyposażony w kanalizację. Oprócz willi w Langówku, dla uczestników loterii przewidziano jeszcze dwie równie atrakcyjne nagrody. Był nim teren zalesiony – do zagospodarowania pod budowę willi o powierzchni 7200 metrów, położony również w Langówku, oraz trzecia nagroda, którą stanowiło 5000 marek w 5-procentowej asygnacie Państwa Polskiego. Cena jednego losu wynosiła 10 marek. Losy można było nabywać w bankach, towarzystwach wzajemnego kredytu, kantorach wymiany, cukierniach i większych sklepach.

Wyróżniającą się inicjatywą Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego było również zorganizowanie w 1919 r., w dniach od pierwszego do dziesiątego czerwca, wielkiej kwesty „Tydzień dla żołnierza”. Wśród licznych zaplanowanych wydarzeń w ramach obchodów ww. tygodnia, 10 czerwca, w trakcie Zielonych Świąt, odbyła się wielka zabawa ogrodowa w Helenowie z loterią fantową. Publiczność mogła wziąć udział w zajęciach sportowych, zobaczyć pokazy drużyn łódzkiego klubu sportowego i Polonii oraz wystawę pamiątek wojennych. Dodatkową atrakcją były występy chórów różnych organizacji śpiewaczych i orkiestry. W celu zgromadzenia jak największej liczby przedmiotów w lokalnej prasie pojawiły się apele zachęcające mieszkańców Łodzi do włączenia się w tę społeczną inicjatywę: „Pomoc Towarzystwu w tej imprezie jest naszym obowiązkiem. W każdym gospodarstwie znajdzie się coś zbędnego, co mogłoby jednak posłużyć jako fant na loterię”⁷.

14 czerwca mieszkańców Łodzi czekała kolejna atrakcja – manewry czołgów, zorganizowane w parku ks. Józefa Poniatowskiego, z których całkowity dochód miał zasilić fundusz Towarzystwa. Z biletów wejściowych udało się uzyskać kwotę 13 000 marek, przy wydatkach organizatora wynoszących zaledwie kilka marek⁸.

W trosce o walczących na froncie podejmowano wiele innych przedsięwzięć, np. organizację izb chorych, których zadaniem było udzielanie pierwszej pomocy żołnierzom w wypadkach nagłych zasłabnięć, oraz tym, którzy czekali na zakwalifikowanie do szpitala.

Ważną częścią zabiegów na rzecz polskich żołnierzy były inicjatywy podejmowane przez środowiska Matek Chrzestnych. Komitety lub Sekcje Matek Chrzestnych powstawały z reguły przy większych organizacjach, których działalność związana była z organizowaniem pomocy i wsparcia dla polskiego żołnierza. Grono aktywnych łódzianek roztaczało opiekę nad żołnierzem niemającym wsparcia od rodziny, wysyłało listy i przesyłki z artykułami pierwszej potrzeby i wraz z innymi organizacjami włączało się w zbiórki pieniędzy czy szycie odzieży.

12 lutego 1919 r., w lokalu gospody żołnierskiej przy ul. Średniej 14, odbyło się zebranie organizacyjne Sekcji Matek Chrzestnych przy Towarzystwie Pomocy dla Żołnierza Polskiego. Wzięło w nim udział ok. 200 osób. Celem powstałej Sekcji była opieka nad żołnierzem walczącym na froncie, nieposiadającym

⁷ *Kronika. Wspomagamy żołnierza*, „Rozwój” 1919, nr 147, s. 2.

⁸ *Dochód*, „Rozwój” 1919, nr 158, s. 5.

bliskich i niemającym wsparcia ze strony rodziny. W pierwszej kolejności pomoc kierowana była do żołnierzy pułku łódzkiego. Opieka polegać miała na przesyłaniu listów, przesyłek i paczek. W regulaminie uwzględniono zapis, w którym przyjęto konieczność dokonania przez kandydatki na Matki Chrzestne jednorazowej wpłaty w wysokości 3 marek. Wpłata ta była kwotą wpisowego i przeznaczano ją na działalność organizacji⁹.

Ryc. 3. Informacja o pokazie czołgów w Łodzi, w sobotę 14 czerwca 1919 r., z którego całkowity dochód uzyskany ze sprzedaży biletów zostanie przeznaczony na działalność statutową Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego (źródło: „Rozwój”, 17 VI 1919)

⁹ *Kronika. Matki chrzestne*, „Kurier Łódzki” 1919, nr 49, s. 2.

Sekcja urzędowała zbiórki pieniędzy, angażowała się w szycie odzieży i przygotowywanie paczek na front. Zajmowała się również tworzeniem doraźnych punktów żywieniowych, sanitarnych czy werbunkowych. O znaczeniu tej pomocy, a zarazem ogromnej wdzięczności żołnierzy, do których była ona kierowana, świadczyła liczna korespondencja zwrotna z ich szczerymi podziękowaniami.

Polski Biały Krzyż, Koło Polek w Łodzi

Polski Biały Krzyż powstał w maju 1918 r. w Nowym Jorku, zaś działalność w kraju rozpoczął z początkiem 1919 r. Siedziba naczelnego Zarządu Polskiego Białego Krzyża znajdowała się w Warszawie. Była to organizacja skupiająca osoby podejmujące trud niesienia pomocy, dobrowolnie i bez wynagrodzenia.

Członkinie Koła Polek już od maja 1919 r. rozpoczęły starania o utworzenie gospody żołnierskiej, zwracając się do mieszkańców Łodzi o składanie w miarę możliwości przedmiotów niezbędnych na ten cel, w tym przede wszystkim naczyń gospodarczych, które stanowiły właściwe wyposażenie urządzanej gospody. Z wielką wdzięcznością przyjmowano wszelkie przedmioty typu szklanki, kubki, spodki, łyżeczki, noże, widelce, talerzyki, garnki, kociołki, ścierki, ręczniki, stołki¹⁰. Gospody stały się swego rodzaju formą pomocy duchowej dla armii.

Panie działające z ramienia Polskiego Białego Krzyża, członkinie Koła Polek, w maju 1919 r. otaczały opieką żołnierzy Armii gen. Hallera odbywających postój na dworcu Łódź Kaliska. Pełniąc dyżury od przybycia do odjazdu pociągu, rozdawały pocztówki, gazety i książki. Odbierały przekazywaną im korespondencję do wysłania pocztą polową.

18 czerwca 1919 r. odbyło się poświęcenie trzeciej już gospody żołnierskiej dla żołnierza polskiego, tym razem przy al. Kościuszki 26. Znajdowały się w niej obszerne pomieszczenia, w których zorganizowano kuchnię, jadalnię oraz bibliotekę¹¹. Staraniem Koła Polek 8 lipca 1919 r. urządzono spektakularny pokaz czołgów na placu gen. Hallera (Zelinówka)¹². Zebrane środki finansowe w postaci niemałej kwoty w wysokości 11 000 marek zasilły fundusz organizacji. Dało to „możność rozwinięcia działalności »Koła Polek« na polu niesienia

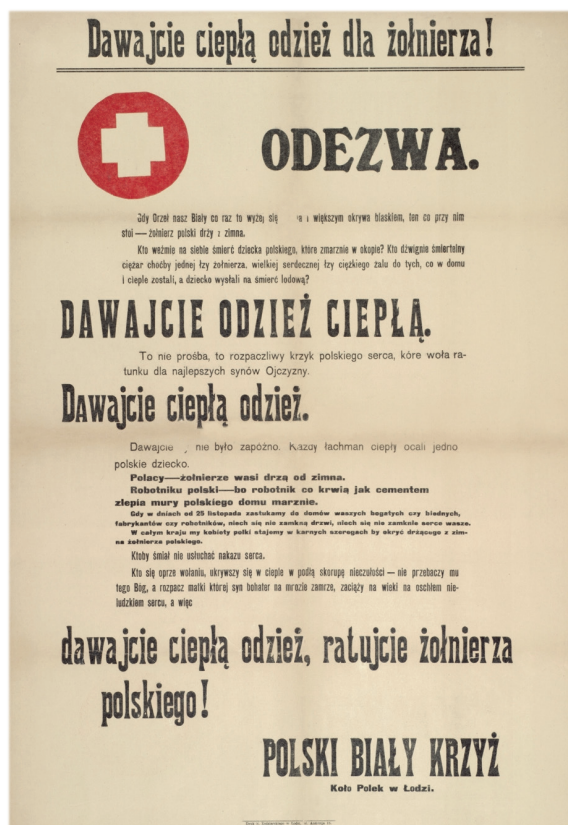
¹⁰ *Kronika. Urządzenie gosp. Żołnierz. przy sztabie*, „Rozwój” 1919, nr 142, s. 2.

¹¹ *Kronika. Poświęcenie gospody żołnierskiej*, „Rozwój” 1919, nr 159, s. 2.

¹² Plac powstał w latach siedemdziesiątych XIX w. Początkowo nazywany Zelinówką lub Selinówką, od nazwiska właściciela sąsiadującej z placem działki. Z czasem na tym terenie powstały koszarzy wojskowe.

pomocy żołnierzowi polskiemu”¹³. Podejmowano również starania o zorganizowanie gospody frontowej przy 28. Pułku Strzelców Kaniowskich.

W ramach podejmowanej aktywności regularnie organizowano zbiórki ubrań dla żołnierzy, szczególnie intensywne w czasie zbliżającej się zimy. Na przełomie października i listopada 1919 r., kiedy koniecznością stało się wyposażenie przebywających na froncie żołnierzy w odpowiednią, ciepłą odzież, pisano „aby zawsze zawczasu pomyśleć o ciepłych rękawiczkach, skarpetkach, szalikach, kaftanach, rzeczach tak niezbędnych w zimie żołnierzowi”¹⁴.

Ryc. 4. Apel Polskiego Białego Krzyża, Koła Polek w Łodzi, skierowany do wszystkich mieszkańców miasta o zaangażowanie się w zbiórkę ciepłej odzieży dla żołnierza polskiego walczącego na froncie
(źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15042)

¹³ *Podziękowania*, „Rozwój” 1919, nr 182, s. 5.

¹⁴ *Wezwanie*, „Rozwój” 1919, nr 211, s. 3.

Nie brakowało w tym czasie płomiennych komunikatów zamieszczanych w lokalnej prasie, z apelem o zakup znaczka; całkowity dochód z jego sprzedaży przeznaczony był na zakup ciepłej odzieży dla obrońców Ojczyzny¹⁵.

Podobne przeznaczenie miały fundusze uzyskane w ramach organizowanych wieczornic, podczas których odbywały się koncerty kameralne, odczyty, deklamacje oraz wykłady. Zachęcano w ten sposób żołnierzy do czytania prasy i książek. Temu celowi służyły również działania Koła Polek: w różnych punktach miasta pojawiły się skrzynki, w których można było zostawić przeczytane gazety. Dzięki działalności sekcji oświatowej pod koniec 1920 r. biblioteka żołnierska Koła Polek liczyła ponad 300 książek.

Ważnym aspektem działalności Koła Polek z ramienia Polskiego Białego Krzyża była troska o walczących na froncie żołnierzy, zwłaszcza w okresie zbliżającej się zimy czy świąt Bożego Narodzenia. Paczki wysyłane na front zawierały przeważnie pisma, papierosy, tytoń, mydło, słodycze, papier listowy, pocztówki czy bieliznę¹⁶. W połowie listopada 1920 r. członkinie Koła Polek przystąpiły do akcji gwiazdkowej pod patronatem powstałego Komitetu Gwiazdkowego.

W ramach podjętych wówczas starań Tymczasowy Komitet Organizacyjny Białego Krzyża w Łodzi wystosował do Prezydium Rady Miejskiej apel o pozyskanie środków finansowych na zorganizowanie Wigilii dla żołnierzy pozostających w kraju, a należących do Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź, oraz przygotowanie świątecznych paczek dla przebywających na froncie żołnierzy z łódzkiego pułku¹⁷. Z uzyskanych funduszy – w wysokości 20 000 marek – planowano przygotować „tysiące paczek z ciepłą bielizną i drobnymi upominkami, aby każdy żołnierz na froncie otrzymał swoją gwiazdkę”¹⁸. Wsparcie kierowane do żołnierzy nie ustało w okresie zbliżającego się końca wojny. W październiku 1920 r. powstała w mieście łódzka Centrala Polskiego Białego Krzyża, która miała uporządkować wszystkie dotychczasowe i przyszłe działania na rzecz polskiego żołnierza. W tym celu ustalono zakres działań Polskiego Białego Krzyża, które miały się skupić na zaspokajaniu potrzeb umysłowych i rozrywkowych, organizowaniu koncertów, przedstawień, wieczornic. Zadaniem Polskiego Czerwonego Krzyża stała się natomiast wyłącznie pomoc i opieka sanitarna w wojsku i dla wojska¹⁹.

¹⁵ *Kronika. Na ciepłą odzież dla żołnierza*, „Rozwój” 1919, nr 283, s. 2.

¹⁶ *Z Koła Polek*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 266, s. 2.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APE), Akta m. Łodzi, sygn. 13189, s. 4.

¹⁸ APE, Akta m. Łodzi, sygn. 313189, s. 12.

¹⁹ *Polski Biały Krzyż*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 296, s. 3.

Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża
Oddział Miejsowy w Łodzi

Zgodnie z zapisem w deklaracji Towarzystwa, głównym celem organizacji jest współdziałanie w czasie wojny z polskimi władzami państwowymi w zakresie udzielania i organizowania pomocy rannym i chorym wojskowym oraz inwalidom. Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża jest jedyną instytucją w Państwie, mającą prawo korzystania ze znaku Czerwonego Krzyża²⁰. Działając od 1919 r., skupia się na udzielaniu pomocy i wsparcia w zakresie ochrony zdrowia i udzielania pierwszej pomocy, szczególnie w okresie konfliktów zbrojnych.

Ryc. 5. Odezwa Polskiego Czerwonego Krzyża do wszystkich Polaków i Polek
(źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15038)

²⁰ *Kronika. Oddział Polskiego Towarz. Czerwonego Krzyża*, „Rozwój” 1919, nr 131, s. 2.

Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża, Oddział Miejscowy w Łodzi, stanowiło kontynuację działalności rozwiązanego w 1920 r. Towarzystwa Pomocy dla Żołnierza Polskiego²¹. Zgodnie z głównym kierunkiem działania Towarzystwo organizowało i zapewniało pomoc rannym i chorym. Z dużym rozmachem propagowano wśród mieszkańców Łodzi przekazywanie środków finansowych na zakup łóżek szpitalnych. Akcja fundowania łóżka „własnego imienia” spotkała się z niemałym zainteresowaniem ze strony mieszkańców miasta. Działania te były tym bardziej uzasadnione, iż w miarę rozwoju sytuacji na froncie do Łodzi przybywała coraz większa liczba rannych. Zachęcano również mieszkańców Łodzi, by na potrzeby działalności szpitala wypożyczali łóżka z materacami i bielizną oraz inny sprzęt, w tym szafy, stoły i krzesła, niezbędne do wyposażenia działającego pod egidą Czerwonego Krzyża szpitala przy ul. Ewangelickiej 11 w Łodzi²². Ponadto Czerwony Krzyż dysponował 65 łózkami w szpitalu ewangelickim przy ul. Północnej i 100 łózkami w szpitalu w Radogoszczu. Dodatkowo dla wojskowych zapewniono 90 łóżek w szpitalu Poznańskich oraz miejsca w lecznicy Unitas.

Wychodząc naprzeciw aktualnym potrzebom wynikającym z sytuacji wojennej, członkowie Towarzystwa brali udział w pracach związanych z organizowaniem właściwej pomocy dla żołnierzy przebywających na stacjach kolejowych. Na peronach wydawane były herbata, bułki, wędlina, papierosy. W lipcu 1920 r. uzgodniono nie tylko szereg zarządzeń w zakresie transportu i przewożenia chorych, ale również sposobu ich odżywiania²³. W tym czasie na terenie miasta można było zobaczyć kwestujące członkinie Towarzystwa, wzywające do składania datków i darów, w tym koszul, mydła, papierosów i zapalek²⁴.

Wraz z intensyfikacją działań związanych z pracą na potrzeby armii została ona rozdzielona pomiędzy poszczególne oddziały zamiejscowe. W Łodzi znacząco rozszerzyć miały swoją aktywność: Sekcja Szwalni, zajmująca się szyciem bielizny osobistej i pościelowej, Sekcja Pralni Mechanicznych, Sekcja Zbiórki Ofiar w towarach i rzeczach, herbaciarnie na stacjach w Łodzi i Koluszkach, Gospoda Żołnierska, Kantyna czy izby chorych²⁵.

²¹ APŁ, Akta m. Łodzi, sygn. 18266, s. 1.

²² Szpital na 150 łóżek został otwarty w połowie sierpnia 1920 r.

²³ *Kronika. Odżywianie rannych żołnierzy na stacjach*, „Rozwój” 1920, nr 202, s. 4.

²⁴ *Zbiórka ofiar dla żołnierza*, „Rozwój” 1920, nr 191, s. 7.

²⁵ *Z Czerwonego Krzyża*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 195, s. 2.

Od połowy października 1920 r. Sekcja Techniczna przystąpiła do przebudowy ochrony dla dzieci im. Hertzów koło Helenowa na szpital wojskowy²⁶. Konkretnie środki finansowe w kwocie 100 000 marek zostały ponadto przeznaczone na zakup ubrań dla żołnierzy opuszczających szpitale i niezdolnych do dalszej służby wojskowej. Delegaci Czerwonego Krzyża zostali w tym czasie wysłani na front z paczkami zawierającymi po 250 kompletów zwykłej oraz ciepłej bielizny, po 500 par skarpetek oraz 500 sztuk papierosów²⁷.

Środki, jakimi dysponowało Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża, pozyskiwane były między innymi poprzez zachęcanie do zakupu znaczka w łódzkich sklepach detalicznych. Zapowiedź ich sprzedaży pojawiła się w łódzkiej prasie na początku września 1920 r. Miały one być nalepiane przez sprzedających na każdej paczce o wartości powyżej 10 marek. Jak informowano, paczki o wartości od 10 do 50 marek miały być zaopatrywane w znaczki 50-fenigowe, od 50 do 100 marek – w jednomarkowe, i za każde kolejne 100 marek – jednomarkowe²⁸. Znaczki miały być sprzedawane sklepom z 10-procentowym rabatem. Jak podkreślano: „jest to pomysł wielce szczęśliwy i winien znaleźć jak najszerzej zastosowanie”²⁹. Pokładając nadzieję w hojności łódzkiego społeczeństwa, liczone, że „nie będzie w mieście sklepu, który uchyli się od obowiązku nalepiania marek, jak również, że nie będzie kupującego, który by nie tylko nie miał się na to zgodzić, lecz sam się o to nie upominał”³⁰. Akcja znaczkowa przyjęła zatem formę szlachetnego obowiązku samoopodatkowania na rzecz rannych żołnierzy.

Oprócz regularnych zbiórek oraz zachęcania do zakupu znaczka Łódzki Oddział Czerwonego Krzyża był inicjatorem wielu wydarzeń, podczas których pozyskiwano środki finansowe na prowadzenie statutowej działalności. Organizowano koncerty z muzyką znanych polskich kompozytorów oraz kiermasze. Jednym z nich był urządzony w dniach od 19 do 21 grudnia 1919 r. w sali koncertowej „Wielki Kiermasz Gwiazdkowy”, z którego dochód przeznaczony został na miejscowe szpitale wojskowe i izby chorych żołnierzy. Zadaniem Komitetu Kiermaszu było, aby „łódzianie we wszystko na kiermaszu zaopatrzyć się mogli, poczynawszy od upominków gwiazdkowych, a skończywszy na artykułach

²⁶ Szpital został zamknięty na skutek oddania gmachu przy ul. Ewangelickiej 11 do użytku Seminarium Nauczycielskiego.

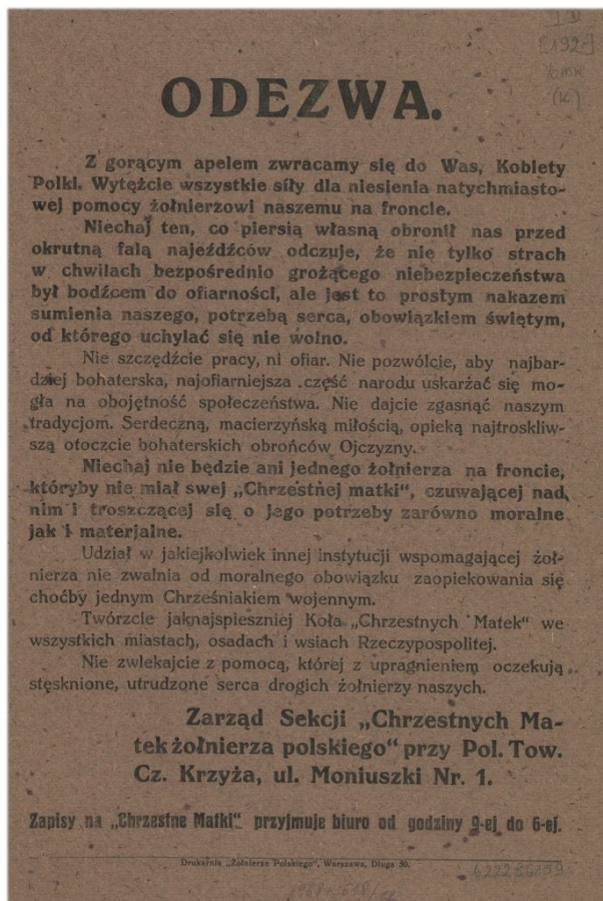
²⁷ *Czerwony Krzyż w Łodzi*, „Rozwój” 1920, nr 268, s. 4.

²⁸ *Podatek na Czerwony Krzyż*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 1, s. 3.

²⁹ *Dla Czerwonego Krzyża*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 248, s. 4.

³⁰ *Podatek na Czerwony Krzyż*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 1, s. 3.

spożywczych”³¹. Wsparcie finansowe na działania statutowe Towarzystwo otrzymywało również od indywidualnych ofiarodawców. Warto chociażby wspomnieć o wpłatach pracowników znanej łódzkiej firmy Hirsberg i Wilczyński, urzędników państwowych zakładów telefonicznych czy urzędników sądów pokoju.

Ryc. 6. Odezwa Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża – Zarządu Sekcji Chrzestnych Matek Żołnierza Polskiego przy Polskim Towarzystwie Czerwonego Krzyża, 1920 r.
(źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15079)

Rozpoczynając przygotowania do wielkiego kiermaszu, już pod koniec listopada zaczęto zbierać w sklepach ofiary oraz fanty na szykowaną loterię. Uzywany dochód był przeznaczany na przygotowanie wigilii w szpitalach oraz

³¹ *Kronika. Wielki Kiermasz Gwiazdkowy*, „Rozwój” 1919, nr 322, s. 5.

przekazywanie paczek rannym i chorym. Swoją działalność sukcesywnie i z powodzeniem rozszerzał Zarząd Sekcji Chrzestnych Matek Żołnierza Polskiego, zachęcając kobiety i dziewczęta do utrzymywania korespondencji z przebywającymi na froncie żołnierzami. Wdzięczność i uznanie, jakie wyrażały w listach, odgrywały niebagatelną rolę w kształtowaniu nastrojów walczących. Podtrzymywały ducha walki oraz wiarę w zwycięstwo.

Oprócz listów zajmowano się regularną wysyłką paczek dla żołnierzy. W lokalnej prasie zamieszczano komunikaty zachęcające do przekazywania na rzecz statutowej działalności Czerwonego Krzyża takich przedmiotów jak książki, gazety, powłoczki, poduszki dla ciężko rannych. Zwracano się również z prośbą o produkty żywnościowe, takie jak nabiał, owoce, świeże jarzyny³².

Resursa Rzemieślnicza w Łodzi

Resursa Rzemieślnicza w Łodzi³³, która działała na terenie miasta od 1911 r., skupiając środowisko łódzkich rzemieślników, również brała czynny udział we wspieraniu żołnierza polskiego. Stała się ona inicjatorem i głównym organizatorem koncertu zorganizowanego w parku Helenów w Łodzi w dniu 20 lipca 1919 r., z którego część uzyskanego dochodu została przeznaczona na działalność Polskiego Czerwonego Krzyża. Oprócz koncertu pod patronatem orkiestry Policji Państwowej w programie wydarzenia przewidziano loterię fantową. Wśród przygotowanych do wygrania przedmiotów znalazły się między innymi zwierzęta hodowlane, zegarek czy para trzewików damskich³⁴. Biorąc pod uwagę ówczesną sytuację aprowizacyjną w Łodzi, były to wyjątkowo cenne nagrody.

Po ogłoszeniu powszechnej mobilizacji zarząd Resursy podjął się zorganizowania opieki nad wszystkimi swoimi członkami wstępującymi do armii. Z cotygodniowych dochodów uzyskanych z prowadzenia kinematografu zaplanowano przygotowywanie przesyłek na front, które miały zawierać niezbędne produkty. Wysyłane one były regularnie co tydzień, każda z nich o wartości 200 marek.

³² *Wezwanie kobiet polskich*, „Echo Łódzkie”, Jednodniówka 13 VII 1920, s. 3.

³³ Resursa Rzemieślnicza powstała w lutym 1911 r. Skupiała rzemieślników należących do 16 cechów.

³⁴ „Straż Polska” 1919, nr 322, s. 5.

Kolejną znaczącą inicjatywą było zorganizowanie w grudniu 1920 r. gwiazdki dla żołnierzy taboru w koszarach przy ul. Składowej w Łodzi. Dla wszystkich 500 uczestników, oprócz drobnych upominków, przewidziano dodatkową atrakcję, jaką były talony na pożyczkę państwową. W zorganizowanym losowaniu dziesięć osób mogło dodatkowo wygrać dziesięć milionówek³⁵, które zostały specjalnie zakupione przez Towarzystwo.

Pozostałe źródła pomocy

Omawiając działania na rzecz organizacji pomocy dla walczących na froncie żołnierzy, nie można nie wspomnieć o mniejszych organizacjach, kołach czy stowarzyszeniach, których działalność była dowodem reakcji różnych środowisk na powszechnie wówczas podejmowane akcje pomocowe.

Wśród nich znaczący był udział stowarzyszeń kobiecych. Ich praca skupiała się wokół zbiorów obuwia, szycia bielizny dla żołnierzy, czynności wykonywanych na potrzeby szpitali wojskowych. Warto w tym miejscu wspomnieć o Lidze Akademickiej, Narodowej Służbie Kobiet, Lidze Kobiet Pogotowia Wojennego. Pod egidą Towarzystwa Czerwonego Krzyża działało ponadto Koło Opieki nad Uczniem-Żołnierzem, zapewniające swoim podopiecznym pomieszczenia i utrzymanie w czasie ich tymczasowego pobytu w mieście oraz kierowanie ich w razie potrzeby do szpitali szkolnych.

W ramach aktywności podejmowanych przez Ligę Akademicką Obrony Państwa, Oddział Łódzki, zajmowano się niesieniem żołnierzowi pomocy doraźnej i długoterminowej. Przybierała ona różne formy, począwszy od pracy akademickich w kantynach, komitetach dla uchodźców czy szpitalach, a na organizowaniu biblioteki czy kwest ulicznych skończywszy. W połowie sierpnia 1920 r. Liga zapowiadała jak najszybsze otwarcie szwalni, zwracając się do mieszkańców miasta z prośbą o wsparcie przy jej wyposażeniu. Niezbędne były takie przedmioty jak działające maszyny do szycia, które miały zostać zwrócone właścicielowi w nie naruszonym stanie. Z myślą o walczących na froncie w dniu 26 września 1920 r. zorganizowano „dzień wrzosu”. Uzyskany dochód³⁶ miał być przeznaczony na przygotowanie paczek na front, a także akcję dokarmiania rannych w szpitalach³⁷.

³⁵ Państwowa Pożyczka Premiowa 1920 r., początek emisji 16 lipca 1920 r.

³⁶ W wyniku podjętej kwesty udało się zebrać sumę przeszło 50 000 marek.

³⁷ *Dla żołnierza*, „Rozwój” 1920, nr 262, s. 3.

Narodowa Służba Kobiet, włączając się w działalność większych organizacji, takich jak Miejskowy Oddział Polskiego Czerwonego Krzyża, podobnie jak on zajmowała się przygotowywaniem kursów przeszkolenia sanitarnego dla kobiet. Zostały one połączone z wykładami na temat podstawowych zasad higieny i pielęgnowania chorych³⁸. Ponadto organizowano zbiórki obuwia, w tym kaloszy czy pantofli, oraz lasek dla rannych i poszkodowanych żołnierzy. Przykładem kolejnej aktywności była zorganizowana w sierpniu 1920 r. herbaciarnia na dworcu Łódź Kaliska, utrzymywana z datków społeczeństwa oraz ofiar darczyńców. Przynosili oni kawę i bułki, cukierki, placki, papierosy, wędlinę. Codziennie w herbaciarni wydawano 2000 kubków ciepłej herbaty³⁹.

Zasługi na polu konkretnych działań na rzecz polskiego żołnierza miała również Liga Kobiet Pogotowia Wojennego⁴⁰. Na początku kwietnia 1919 r., w związku ze zbliżających się świętami wielkanocnymi, członkinie Ligi podjęły się organizacji, przygotowania i wysyłki paczek świątecznych. Dzięki zebranych funduszom, na front do 28. Pułku Strzelców Kaniowskich trafiały przesyłki z podarkami⁴¹. W październiku 1920 r. Zarząd Ligi zorganizował cykl odczytów dla wojskowych garnizonu łódzkiego, które prowadził między innymi Dyrektor Teatru Polskiego Aleksander Zelwerowicz.

Działania związane z organizacją pomocy dla żołnierzy zintensyfikowały się zwłaszcza po odezwie Rady Obrony Państwa do społeczeństwa polskiego z dnia trzeciego lipca 1920 r., wzywającej do powszechnej mobilizacji i zbiorowego wysiłku na rzecz obrońców Ojczyzny.

W odpowiedzi na ogłoszoną odezwę aktywność podjęły różne środowiska zawodowe, których członkowie nie tylko deklarowali chęć dobrowolnego wstępowania do wojska, ale również przekazywania konkretnych sum na działania wspomagające walczących na froncie. Pracownicy urzędów pocztowych, telefonicznych i telegraficznych przekazali dary w postaci biżuterii oraz pieniędzy⁴². Szybko zareagowały inne środowiska i grupy zawodowe: lekarze, technicy, handlowcy, pracownicy notariatu, farmaceuci czy właściciele aptek.

³⁸ *Kursy pomocnic sanitarnych*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 200, s. 5.

³⁹ *Herbaciarnia N. O. K.*, „Kurier Łódzki” 1920, nr 240, s. 3.

⁴⁰ Organizacja została założona w Warszawie w 1913 r. Głównym jej celem było współdziałanie i czynna pomoc kobiet w działaniach niepodległościowych.

⁴¹ *Kwesta na święcone dla żołnierzy*, „Kurier Łódzki” 1919, nr 99, s. 2.

⁴² *Na cele żołnierza polskiego*, „Goniec Łódzki”, Jednodniówka 10 VII 1920, s. 5.

Przy Związku Pracowników Miejskich powstało w połowie lipca 1920 r. Koło Pomocy dla Żołnierza, którego celem było zaopatrywanie żołnierzy na froncie w niezbędne artykuły i upominki. Na jego fundusze składał się dobrowolny podatek wszystkich pracowników i pracowniczek miejskich, który miał być pobierany w wysokości 1 procenta od pensji osób posiadających rodzinę i 2 procent od osób samotnych⁴³.

W miarę rozwoju sytuacji na froncie pomoc organizowana przez mieszkańców Łodzi została rozszerzona o działania związane z opieką nad rannymi. Łodzianie organizowali ich transport z dworców kolejowych; wykorzystywano w tym celu tramwaje czy wozy strażackie. W tym zakresie dużą rolę odegrało środowisko łódzkich harcerzy. W lipcu 1920 r. Zofia Wocalewska (od jesieni 1911 r. należała do pierwszego zastępu łódzkich harcerek, załóżka przyszłej I Drużyny Żeńskiej imienia Emilii Plater) zorganizowała w Łodzi szpital dla rannych i chorych, gdzie wszystkie funkcje medyczne i gospodarcze pełniły harcerki. Była to jedyna tego typu placówka w Polsce. Działała ona do lutego 1921 r.

Pomoc dla Inwalidów Wojennych i Uzdrowieńców

Ważnym aspektem wsparcia dla żołnierza polskiego, zarówno w czasie trwania działań wojennych, jak również po ich zakończeniu, stała się organizacja pomocy dla inwalidów oraz uzdrowieńców wojennych. Do jednych z większych wydażeń, jakie miały miejsce w Łodzi, należy zaliczyć wielką kwestę w dniu 13 kwietnia 1919 r. na rzecz instytucji inwalidzkich. W programie, oprócz możliwości zakupu znaczka, zaplanowano podwieczorek w salach kasyna oficerskiego. Całkowity uzyskany dochód został przeznaczony na organizowanie pomocy dla znajdujących się w bardzo złej sytuacji materialnej inwalidów wojennych.

Ważną inicjatywą podjętą przez łódzkie koła kupiecko-przemysłowe była opieka nad żołnierzem rekonwalescentem. Pracami organizacyjnymi zajęli się naczelnik łódzkiego oddziału urzędu walki z lichwą i spekulacją, radca Albin Grabowski. W połowie lipca 1920 r. w lokalu Towarzystwa Kupców-Manufakturzystów przy ul. Piotrkowskiej 10 odbyło się zebranie inicjatorów Towarzystwa Opieki nad Żołnierzem Uzdrowieńcem. Zebrana podczas spotkania organizacyjnego kwota 5225 marek została przeznaczona na bieżące potrzeby prowadzonego

⁴³ *Koło Pomocy dla Żołnierza Polskiego*, „Echo Łódzkie”, Jednodniówka 14 VII 1920, s. 4.

uzdrowiska, które rozpoczęło działalność pod kierownictwem ks. Franciszka Potapskiego, proboszcza parafii w Rudzie Pabianickiej. Towarzystwo od razu zyskało nowych członków w postaci mieszkańców Rudy Pabianickiej prowadzących podobną działalność, którą skierowano do 40 żołnierzy. Obecni na spotkaniu przedstawiciele związku kupców manufakturzystów oraz firmy Schelstraete i Faccon zadeklarowali przekazanie konkretnych sum na działalność Towarzystwa. Inicjatywa ta stała się przyczynkiem do późniejszych decyzji w tym zakresie podejmowanych przez władze miasta. W połowie grudnia 1920 r. łódzcy radni zaproponowali powołanie specjalnego komitetu, którego praca skupiałaby się na organizowaniu wszechstronnej pomocy dla wszystkich obrońców Ojczyzny. Zaczęto również starania o pozyskanie odpowiednich środków finansowych na ten cel. Powstałe Towarzystwo Opieki nad Żołnierzami Uzdrawieńcami kierowało swoją pomoc do zasłużonych oraz ich rodzin.

Ryc. 7. Plakat zachęcający do zakupu losu na loterii na rzecz inwalidów wojennych
(źródło: APŁ, Zbiór druków i pism ulotnych, sygn. 15039)

Dążenie do niesienia pomocy polskiemu żołnierzowi było wyrazem patriotyzmu, aktem troski, wynikającym ze świadomości zagrożenia suwerenności państwa. Z dobrowolnych składek społeczeństwa, darów, wpłat pieniężnych pochodzących od różnych środowisk, podejmowano wielokierunkowe działania. Mimo ciężkich warunków aprowizacyjnych panujących w mieście nie szczędzono wsparcia i pomocy obrońcom Ojczyzny. Pod tym względem mieszkańcy Łodzi wykazali się troską, zaangażowaniem i odpowiedzialnością.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta miasta Łodzi 13189, 18266, 313189

Zbiór druków i pism ulotnych 15038, 15039–15042, 15079

Prasa

„Echo Łódzkie”, Jednodniówka, 1920

„Kurier Łódzki” 1919, 1920

„Rozwój” 1919, 1920

„Straż Polska” 1919

Opracowania

WAINGERTNER P., *W obliczu wojny. Postawa społeczeństwa Łodzi wobec konfliktu polsko-sowieckiego (1919–1921) w świetle lokalnych dzienników – „Rozwoju” i „Głosu Polski”*, [w:] *Łódź i łodzianie wobec wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, red. W. JARNO, P. WAINGERTNER, Łódź 2020.

Anna Kaniewska

SOCIETY'S SUPPORT FOR POLISH SOLDIERS DURING THE POLISH-BOLSHEVIC WAR IN THE LIGHT OF THE LOCAL PRESS AND SELECTED ARCHIVE MATERIALS FROM THE STATE ARCHIVE IN ŁÓDŹ

Summary. Organizing help for soldiers fighting on the war front was one of the most important initiatives on the part of society, in particular groups and circles not directly involved and not taking part in military operations. The subject of this paper is to present and explain selected aspects of this activity undertaken in Łódź during the war between Poland and Bolshevik Russia. Active organizations making efforts to organize multi-directional and multi-faceted assistance for Polish soldiers include: the Polish Soldier Aid Society, the Polish White Cross, the Polish Red Cross Society, the Local Branch in Łódź, and the Craft Resource in Łódź. Equally dynamic activities were carried out by smaller organizations, groups and associations, such as: the National Organization of Women and the Academic Women's Club. The press was a valuable source material in this respect, from which references and notices appearing regularly in published messages were taken. The press titles used included: „Echo Łódzkie”, „Kurier Łódzki”, „Rozwój”, „Straż Polska”. The source database was supplemented with information from archival materials stored in the State Archives in Łódź, in particular in leaflets and correspondence received by the city authorities and charitable institutions.

Keywords: Polish-Bolshevik war, social assistance, social organizations, charity organizations, armed conflict, Łódź press